

olan terciibend ve terkibibendler de musammat nazım şekillerinden sayılmıştır (bk. **TERCİİBEND**; **TERKİBİBEND**).

BİBLİYOGRAFYA :

Ferheng-i Fârsî, III, 3987; *Nedim Divânı: Kûlîyat* (haz. Halil Nihad [Boztepe]), İstanbul 1340, s. 106; Manastırlı Mehmed Rifat, *Mecâmîu'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 263-268; Muallim Naci, *Istîlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 186-199, 208-212; Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926), (haz. Orhan F. Köprülü – Nermin Pekin), İstanbul 1980, s. 136-137; Hikmet İlaydin, *Türk Edebiyatında Nazım*, Ankara 1964, s. 113-122; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 203-211; Tahirülmevlî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 101-102, 103-104, 108, 109-110, 141-142, 145-146, 167, 171; M. Nihad Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 74-75; Cem Dilçin, *Örneklelerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 212-233; Celâleddin Hümâî, *Fünûn-ı Belâgat ve Sanâ'ât-ı Edebî*, Tahran 1363 hş., I, 172-180; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz*, Ankara 1985, s. 97-149; Hüseyin-i Rezm-cü, *Envâ'ı Edebî ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Meşhed 1372 hş., s. 33-35; Mürüvvet Çetinkaya, *Türk Edebiyatında Murabba* (yüksek lisans tezi, 1996), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, 35-46; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 205, 291, 294, 296, 302, 380, 381, 385; a.mlf., *Divan Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 85-101; a.mlf., "Tahmis", *TDEA*, VIII, 198; A. Tietze, "XVI. Asır Türk Şiirinde Gemicî Dili", *TM*, IX (1951), s. 113-138; Halil Erdoğan Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", *TDL*, LII/415-417 (1986), s. 291-429; Pakalın, II, 565; G. Schoeler, "Musammat", *EP* (İng.), VII, 660-662; Munibur Rahman, "Musammat", a.e., VII, 662; Öztuna, *TMA*, s. 267-268, 450; Mustafa İsen – Zeynelabidin Makas, "Muhammes", *TDEA*, VI, 421-422; Mustafa İsen, "Murabba", a.e., VI, 440; a.mlf., "Musammat", a.e., VI, 447; a.mlf., "Müseddes", a.e., VI, 482; Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DA*, IX, 408-411; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), XII, 18455-18456.

İSKENDER PALA – FİLİZ KILIÇ

MUSANNEF

(المصنف)

Rivayetleri
konularına göre sıralayan
kitap türü.

Sözlükte **tasnif** "düzenlemek, hadisleri belli bir sıraya göre sınıflandırarak eser meydana getirmek" anlamına gelir. Bundan türeyen **musannef** kelimesiyle başlangıçta mevcut bilgilerin belli bir sıraya göre kitap haline getirilmesi kastedilirken zamanla "hadis malzemesinin konularına göre tertip edildiği kitap" mânasını kazanmıştır. Genel çerçevede "ale'l-ebvâb" (konulara göre) tasnif sisteminin umumi adı olan musannef terimine sürecinde câmi', sünen, müstedrek, müstahrec, ze-

vâid gibi çeşitleri de kapsayacak şekilde kullanılmış, aranan hadislerin kolayca bulunmasını sağlaması dolayısıyla musannef türü eserler ilk devirlerden itibaren yaygın biçimde işlenmiştir. Yine kullanımındaki yaygınlık sebebiyle kelime bazı müelliflerin yazdıkları benzer eserlerin de adı olmuş, III. (IX.) yüzyılın ortalarına kadar müsned diye anılan eserler musannef kelimesinin kapsamına girmiş (Yardım, II, 59), bu tarihten sonra her iki terim farklı iki türün adı olmuştur.

Musannef, Arap edebiyatı başta olmak üzere İslâmî ilimlerde kitap ve bab başlığı esasına göre hazırlanmış telif türünü ifade etmekle birlikte hadis ilminin bir telif çeşidi olarak "hüküm ihtiva eden merfû, mevkuf ve maktû rivayetlerin fıkıh konularına göre sınıflandırılarak yazılan kitap" anlamında kullanılmıştır. Sünenlerden farklı şekilde bu tür eserlerde sahâbe ve tâbiîn sözleri ve fiilleriyle ilgili haberlere çokça yer verildiği gibi nâdiren muallak ve mürsel rivayetler de zikredilir. Ayrıca yalnız hukukî içerikli hadisler değil biyografi, tarih, zühd ve ahlâka dair rivayetler de musanneflerin bölümlerini teşkil eder (Goldziher, II, 214). Öte yandan İmam Mâlik'in *el-Muvaḫḫa*'nda görüldüğü gibi adında musannef kelimesi geçmemekle birlikte muhtevası musannef tanımına uyan eserler de vardır.

Musanneflerle müsnedlerin hangisinin daha önce yazıldığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Musannef türünde ilk eserin İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvaḫḫa*'ı olduğu dikkate alınarak bunun Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) tasnif ettiği ilk müsneden önce kaleme alındığını söylemek mümkünse de Goldziher ve Muhammed Zübeyr Sıddîki müsnedlerin daha erken telif edildiği görüşündedir. Fuat Sezgin ise (XII [1955], s. 115-134) musanneflerin daha önce yazıldığını söyler. Mevcut eserlere bakıldığında musanneflerin II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmaya başladığı ve aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazandığı görülmekte, her iki telif türünün birlikte geliştiği anlaşılmaktadır.

İlk dönem hadis mecmualarının değişik isimlerle anılmasının sebebi müelliflerinin eserlerine herhangi bir ad koymaması, daha sonraki dönemlerde telif türleri belli adlarla anılmaya başlanınca genellikle sonraki tanımlamalara uymayan bu eserlere farklı isimler verilmesidir. Bu durum musannefler için de söz konusudur. Meselâ Ahmed b. Hanbel'den bahsedilirken ese-

rini müsned tertibine göre tasnif ettiği, Buhârî'nin eseri anlatılırken onun ilk defa sadece sahih hadisleri ihtiva eden bir eser kaleme aldığı belirtilir (İbn Hacer, I, 6; Sü-yûtî, I, 88). Erken dönem hadis edebiyatı hakkında kullanılan "şu konuda ilk eseri yazan" şeklindeki ifadelerde de görüleceği üzere, kelimenin "hadisleri konularına göre bir araya toplama faaliyetini" ifade edecek biçimde kullanılması dolayısıyla pek çok esere musannef denilmiştir. Meselâ Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'i aynı zamanda musannefler arasında sayılır. Zira câmi' türünde sekiz konuyla ilgili hadisler, sünenlerde ise fıkıh konularına dair rivayetler belirli başlıklar altında toplanır ve her iki türde sadece merfû rivayetlere yer verilir. Musanneflerde sahih rivayetlerin yanında sahih olmayanlar da yazıldığı gibi sünen sistematizinde olmakla birlikte merfû rivayetlerin yanında mevkuf ve maktû hadisler de zikredilir.

Kaynaklarda hadisleri ilk tedvin ve tasnif edenler konusunda çeşitli isimler zikredilmekle birlikte tedvin söz konusu olduğunda akla gelen ilk isim İbn Şihâb ez-Zührî, tasnif bahis konusu edildiğinde İbn Cüreyc'dir. Goldziher, Ahmed b. Hanbel'e dayandığını söylediği bu görüşün doğru olmadığını ileri sürmüştü de (*Muslim Studies*, II, 211) bu görüş Ahmed b. Hanbel yanında pek çok kimseden nakledilmiş (Sezgin, XII [1955], s. 118-120), aynı ifade Abdürrezzâk'a da nisbet edilmiştir (İbn Ebû Hâtim, V, 357). Öte yandan İbn Hacer, Buhârî'yi eserini telif etmeye sevkeden sebepleri açıklarken sahâbe ve tâbiîn büyükleri devrinde hadislerin câmi' türü eserlerde toplanmadığını söyler ve ilk defa İbn Ebû Arûbe ile (ö. 156/773) Rebî' b. Sabîh'in (ö. 160/776) konularına göre hadisleri ihtiva eden eserler tasnif ettiklerini kaydeder (*Hedyü's-sârî*, I, 6). Şii müelliflerine göre ise âsâr ilk tasnif eden kişi Selmân-ı Fârisî'dir (Hasan es-Sadr, s. 280).

İlk tedvin edilmeye başlanan eserlerde hadisler yanında sahâbe sözleri ve tâbiîn fetvaları da bulunuyordu. Nitekim Buhârî, kendisinden önce yazılmış bu tür eserleri gördükten sonra hocası İshak b. Râhûye'nin yönlendirmesiyle sadece sahih hadisleri ihtiva eden bir kitap telif etmeye karar vermiştir. İşaret edilmesi gereken bir husus da başlangıçtan itibaren musannef adıyla yazılan bazı eserlerde musannef kelimesinin terim anlamıyla değil sözlük anlamıyla kullanılmış olmasıdır. Meselâ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *el-Ğarîbü'l-muşannef*'i nâdir kelimelerle ilgili

MUSANNEF

olarak konulara göre tertip edilen bir lügat kitabıdır. Ebû Bekir Ahmed b. Abdullah b. Mûsâ el-Kindî'nin *el-Muşannef*'i de bir fıkıh çalışmasıdır.

Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef*'i bu türün en meşhur eseridir (nşr. Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, Beyrut 1971-1975, 1403/1983). Kitap, sonunda bulunan Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'indeki 1614 hadislerle birlikte 21033 hadis ihtiva etmektedir. Fuat Sezgin (XII [1955], s. 125) Abdürrezzâk'ın, hocası Ma'mer b. Râşid'in eserini tamamlamak üzere *el-Muşannef*'i kaleme aldığı ileri sürmektedir. Ebû Bekir b. Ebû Şeybe'nin tek râvisi Bakî b. Mahled olan *el-Muşannef*'i bu türün en meşhur ikinci eseri sayılır (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-VII, Beyrut 1409/1989). İbn Ebû Şeybe'nin *Kitâbü'l-İmân*, *Kitâbü'l-Edeb*, *Kitâbü't-Târîh*, *Kitâbü'l-Evâ'il*, *Kitâbü'l-Fiten* gibi adlarla neşredilen eserleri *el-Muşannef*'in ilgili kısımlarından ibarettir. Saîd b. Mansûr'un *es-Sünen* diye de anılan *el-Muşannef*'i de yayımlanmıştır (bk. bibl.).

Muhtevası bilinmekle birlikte günümüze ulaşmış ve ulaşılmadığı tesbit edilemeyen musannefler de vardır. Ebû'r-Rebî Süleyman b. Dâvûd el-Ateki ez-Zehrânî'nin *el-Muşannef*'inin fıkıh konularına göre düzenlendiği; eserde merfû, mevkuf, münkatî hadislerle, sahâbe ve tâbiîn fetvalarına yer verildiği söylenmektedir. Bakî b. Mahled'in *el-Muşannef fi fetâva's-şahâbeti ve't-tâbi'in ve men dûnehüm* adlı kitabı da böyledir. İbn Hazm'a göre bu eser Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Abdürrezzâk es-San'ânî ve Saîd b. Mansûr'un çalışmalarıdır. Hammâd b. Seleme'nin *el-Muşannef*'i ile Vekî b. Cerrâh'ın aynı adlı eseri de burada anılabilir (Kettânî, s. 35).

Musannef adıyla kaleme alınan eserlerin bir kısmı sünenlerin ve özellikle Ebû Dâvûd'un eserinin muhtevasına uygun biçimde tasnif edilmiştir. İbn Eymen diye bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmelik el-Endelüsî ile Kâsım b. Asbağ'ın, ayrıca Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin hadislerini bir araya getiren İbnü's-Seken'in kitapları bu türdendir. İlk musanniflerden oldukları belirtilen Şu'be b. Haccâc, Leys b. Sa'd, İsmâil b. Ayyâş ve Süfyân b. Uyeyne'nin de musannef yazdıkları kaynaklarda belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "şn" md.; *Müsned*, II, 211; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 357; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 131-133; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî* (Hatîb), I, 6; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi* (nşr. Ab-

dülvehhâb Abdüllatif), Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), I, 88-89; *Keşfü'z-zunûn*, I, 11; II, 1711-1712; I. Goldziher, *Muslim Studies* (trc. C. R. Barber - S. M. Stern), London 1971, II, 211, 214-217; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 280; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsettrafe* (Özbek), s. 35-36, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. XI; Ali Yardım, *Hadis*, İzmir 1984, II, 59; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlakları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 114; M. Zubayr Siddîqî, *Hadith Literature*, Cambridge 1992, s. 52-53; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1997, s. 212-213; Ali Akyüz, *Said b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, İstanbul 1997, s. 59-63; İbrahim Bayraktar, *Hadis Kaynakları Üzerine Araştırmalar*, Erzurum 2001, s. 76-77; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 2003, s. 50-53, 70, 75-77; M. Fuat Sezgin, "Hadis Musannefâtının Mebde'i ve Ma'mer b. Râşid'in Câmi'i", *TM*, XII (1955), s. 115-134; Jamila Shaukat, "Classification of Hadith Literature", *IS*, XXIV/3 (1985), s. 357-375; G. H. A. Juynboll, "MusannaF", *EP* (İng.), VII, 662-663.

İBRAHİM HATİBOĞLU

el-MUSANNEF

(المصنف)

Abdürrezzâk es-San'ânî'nin

(ö. 211/826-27)

ilk tasnif edilen

hadis kitaplarından olan eseri.

Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn'in Abdürrezzâk'tan hadis öğrenmek için 200 (815-16) yılından önce Yemen'e gitmeleri (Mizzî, XVIII, 58) eserin bu tarihten evvel yazıldığını düşündürmektedir. Harald Motzki'nin eserin 144-153 (761-770) yılları arasında kaleme alındığına dair iddiasını (bk. bibl.) doğrulayacak kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tam adı *el-Muşannef fi'l-hadis* olan kitap tedvin döneminin bazı özelliklerini taşımaktadır. Başta *Kütüb-i Sitte* ve İslâmî ilimlerin diğer dallarına ait kitaplar olmak üzere hadise dair pek çok eserde *el-Muşannef*'ten iktibas edilen rivayetler mevcuttur. Eserin hadis kitapları arasındaki yeri konusunda İbn Hazm ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin değerlendirmeleri önemlidir (Süyûtî, I, 110-111; *Hüccetüllâhi'l-bâliğa*, I, 247-252). İbn Hazm merfû, mevkuf ve maktû hadisleri birlikte ihtiva eden kitapları ele alırken *el-Muşannef*'i ilk sırada Mâlik'in *el-Muvaftâ*'ndan önce zikreder. Dihlevî ise onu üçüncü tabakadan kitaplar arasında sayar. *el-Muşannef*, önemli bir hadis eseri olduğu ve fıkıh mezheplerinin teşekkülünden önceki çalışmaları ihtiva ettiği halde ilim dünyasında lâyük olduğu ilgiyi görmemiştir. Bu ilgisizliğe Abdürrezzâk'a yöneltilen Şiflik gibi isabetsiz ithamları sebep olduğu anlaşılmaktadır (*DİA*, I, 298-299).

Eser otuz bir bölümden (kitab) meydana gelmektedir. On beşinci bölüm olan "Kitâbü Ehli'l-kitâb" ile son bölüm olan "Kitâbü Ehli'l-kitâbeyn" arasında önemli benzerlikler bulunduğu bunların aynı bölümün farklı rivayetleri olduğu ileri sürülmüşse de hem muhteva hem rivayet tekniği bakımından farklı olmaları bu iddialara haklılık kazandırmamaktadır. Ayrıca on dördüncü bölüm olarak görülen "Kitâbü'l-Megâzî", İbn Şihâb ez-Zührî'nin *Meğâzî'sinin* Ma'mer b. Râşid tarafından rivayet edilen nüshası olduğu intibahı uyandırmakta, hem tertibi hem rivayet üslubu açısından *el-Muşannef*'in diğer bölümlerine benzemektedir.

el-Muşannef'in birinci baskısına göre (Beyrut 1971-1975) eserde 2133 bab bulunmaktadır. Bablarda hadislerin tertibi konusunda özellikle takip edilen bir metot görülmemekte, merfû, mevkuf ve maktû hadisler her babın başında, ortasında ve sonunda bulunabilmektedir. Zira hadislerin tertibinde kaynağın esas alındığı, bir babın son hadisi hangi şeyhten rivayet edilmişse ardından gelen babın ilk hadisinin de çoğunlukla aynı şeyhten nakle edildiği görülmektedir. Birinci baskısına göre eserde 19.418 hadis yer almakta (Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi*'i ile birlikte 21.033) ve bazı mükerrer rivayetlerle esere dahil edilmemesi gereken kısımlar dikkate alındığında onun on sekiz bin kadar rivayeti ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

el-Muşannef'te dört bin kadarı merfû olmak üzere mevkuf ve maktû hadislerle müsned, mürsel ve münkatî rivayetler de vardır; eserde münekitlerin mevzû olduğunu ileri sürdüğü hadis çok azdır. Nitekim Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin, isnadında Abdürrezzâk'ın adı geçen mevzû rivayetlere dair tenkitlerini Ebû'l-Hasan İbn Arrâk reddetmiş, söz konusu rivayetlerden *el-Muşannef*'te bulunanlarının birkaçı dışında diğerlerinin mevzû olmadığını göstermiştir. *el-Muşannef*'in muhtevasının büyük bir kısmını (yaklaşık on altı bin hadisi) Abdürrezzâk'ın hadis tahsilinde önemli yeri olan hocası Ma'mer b. Râşid ile diğer üç önemli hocası İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne'den alınan hadisler oluşturmuştur. Eserde rivayetleri bulunan diğer hocalarının çoğu da güvenilir hadis âlimleridir.

Abdürrezzâk'ın esere aldığı hadisleri kabul şartları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte onun daha çok kendileriyle amel edilen ve semâ yoluyla rivayet edilen hadisleri tercih ettiği, çok az sayıda da olsa